

գրիգոր բրոժեսնս

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԾՆՆԴԵԱՆ ԹՈՒԿԱԿԱՆ ԸՍՏ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐԱԿԱՆ ՄԻՆԴՈՅԹԻ

Հայ միջնադարեան մատենագրութեան մէջ՝ պատմագրական, ժամանակագրական եւ այլ բնոյթի բազմաթիւ երկերում ի թիւս ժամանակագրական այլ համակարգերի յաճախ կիրառուած է նաեւ Յիսուս Քրիստոսի ծննդեան թուականը¹: Թեպետ վաղ միջնադարի հայ հեղինակները չեն գործածել այս թուահաշիւը, սակայն արդէն ժԲ դարից սկսեալ հայ մատենագրութեան մէջ լայնօրէն օգտագործուած է «ի ծննդէն Քրիստոսի» տարեհաշիւը: Հարկաւ, աւելի վաղ շրջանի երկերում եւս կան Քրիստոսի ծննդեան ժամանակից տարիները հաշուելու եզակի դէպքեր, սակայն դրանք տարեհաշուի համակարգի բնոյթ չեն կրում: Այս ժամանակագրական համակարգը լայնօրէն կիրառուած է Սամուէլ Անեցու (~1100–1190թթ.), Մխիթար Անեցու (ժԲ դ.), Մխիթար Այրիվանեցու (~1222–1291թթ.) եւ այլոց երկերում²: Քրիստոսի ծննդեան թուականի կիրառումը արդէն սովորական է դառնում ուշ միջնադարի հայ մատենագրական եւ այլ³ երկերում:

Չմայած այս թուականի բաւական լայն կիրառութեանը, այդուհանդերձ, տարբեր առիթներով նկատուել է, որ միջնադարեան հայ իրականութեան մէջ կիրառուած Քրիստոսի ծննդեայն թուականը տարբեր է ներկայումս համատարած օգտագործուող Փրկչական թուականից⁴, որ յաճախ կոչուած է նաեւ «մեր թուարկութիւն», կամ «նոր թուարկութիւն»: Արեւմտեան զրականութեան մէջ ընդունուած է այս տարեհաշիւը նշել A.D. - Anno Domini - «ամբ Տեառն»: Տարածուած են նաեւ «նոր թուարկութիւն» և «մեր թուարկութիւն - մ.թ.» յորջորջումները: Հայ մատենագրութեան մէջ կիրառուած Քրիստոսի ծննդեան թուականից մեր ներկայ Փրկչական թուականին անցնելու համար հարկ է հայկական քրիստոնէական թուականին գումարել երբեմն 2, եւ երբեմն էլ 1 տարի: Նայեմք մի քանի օրինակներ:

ա. Յովհաննէս Սարկաւազը իր մի աշխատութեան մէջ, յիշատակելով Փ. 1113թ. Մարտի 19-ին տեղի ունեցած Արեւի խաւարումը, տալիս է այդ

¹ Այս թուականը կիրառուած է տարբեր անուններով. «ի ծննդէն Քրիստոսի», «ի զալստեն Տեառն», «ի զալստեն Փրկչին», «ի Քրիստոսէ», «ամբ Տեառն» եւ այլն:

² Տես Սամուէլի քահանայի Անեցույ Հաւաքմունք ի գրոց պատմագրաց (աշխատասիր. Արշակ Տէր-Միքելեան), տպարան Ա. Էջմիածնի, Վաղարշապատ, 1893: Մխիթարայ Այրիվանեցույ Պատմութիւն ժամանակագրական, Սկտ. Պետերբուրգ, 1867: Մխիթար Անեցի, Մատեան Աշխարհավէպ հանդիսարանաց, (աշխատասիր. Հ. Գ. Մարգարեանի), ՀՍՍՌ ՊՍ Հրատ. երեւան, 1983:

³ Հանդիպում է եւ վիճազոր յուշարձաններում: Օրինակ, Երևանի Վոստանաց Անապատի մի արժանագրութեան մէջ՝ 1678 թուից: Տես Դիւան Հայ վիճագրութեան (կազմող՝ Ս. Գ. Բաղխոյարեան), պրակ II, էջ 57, ՀՍՍՌ ՊՍ Հրատ., երեւան, 1980, նաեւ՝ նոյն տեղում էջ 109 եւ այլն:

⁴ Տես, օրինակ, Г.А. Брутян, Упоминание двух комат VI и VII веков в армянском летописании, Сообщения Бюраканской Обсерватории, LX, стр. 133-144, 1989.

իրադարձության ժամանակը տաս տարբեր տարեհաշիվներով. «Յայսմ խաւարման արեգականն էր թուական հոռմայեցոց փոքրն ՅԼԳ(333), և հայոցն նոյնպէս փոքրն ԻԹ(29), յերրորդ ժամուն, ի քսաներորդ մարտի, աւուրն չորեքշաբաթօք ի սուրբ քառասներորդացն, ի հինգերորդ շաբաթին խաւարեցաւ առեգակն: Եւ էր շինութիւն քաղաքին Գոռմայ՝ ՌՊԿԷ(1867) ամ, իսկ ի Ղեկտեկտիանոստ ՊԼ(830) ամ: Եւ Անտիոք քաղաքի շինութեան՝ ՌԿԳ(1063) ամ: Եւ Կիրողոս քաղաքի՝ ՌՆԻԵ(1425): Իսկ ի գալստենէ տեառն մերոյ Յիսուսի Ջրիստոսի՝ ՌՃԺԵ(1115) ամ ըստ հաստատուն եւ ճշմարիտ համարոյ: Եւ յԱդամայ՝ 83ԺԳ(6313) ամ ըստ եւթամասնիցն թարգմանութեան, արեգ ամսոյ ի մետասան կամ որպէս արուեստ կարգն ունի նաւասարդի ի կթն, միով աւուրք առաջ քան գիասարակաւորութիւն տունջեան և գիշերոյ, ի ԼԳԳ(473) ոլոնպիադին՝ յառաջնում ամին ըստ համարոյ յունաց: Եւ էր բուն թուական Գայոց ՇԿԲ(562) »⁵: Այստեղ չժաւաղելու համար նշեն միայն, որ ինչպէս այլ տեղ այլ առիթով հիմնաւորուել է, այս հատուածում Սարկաւազ վարդապետը խօսում է իրօք Փ. 1113թ. Մարտի 19-ին (չորեքշաբթի օրը) եղած Արեւի խաւարման մասին⁶: Արդ, այստեղ ի թիւս այլ տարեհաշիւների, տրուած է եւ «ի գալստենէ տեառն մերոյ Յիսուսի Ջրիստոսի՝ ՌՃԺԵ(1115) ամ ըստ հաստատուն եւ ճշմարիտ համարոյ»: Այսինքն, այս դէպքում Սարկաւազ վարդապետի տուած Ջրիստոսի ծննդեան «հաստատուն եւ ճշմարիտ» թուականը (1115) երկու տարով մեծ է մեր կիրառած Փրկչական թուականից (1113-ից):

բ. Սամուէլ Անեցու պատմութեան մէջ Գայոց իշխան Աշոտ Պատրիկ Բագրատունու գահակալման տարին տրուած է 686. «ՈՉԶ: Գայոց՝ Աշոտ՝ ամս Գ»⁷: Միեւնոյն ժամանակ, այս նոյն իշխանի գահակալման ժամանակը ճշգրտուել է օգտուելով Ղեկունդ պատմիչի այն վկայութիւնից, որ այս Աշոտ իշխանի առաջին տարում երեւացել է Գալլեյի գիսաւորը՝ Փ. 684 թուին⁸: Այսինքն, Սամուէլ քահանայի տուած տարին համեմատելով ստոյգ ժամանակով յայտնի աստղագիտական երեւոյթի հետ, ստացում է, որ Սամուէլ Անեցու տուած՝ Ջրիստոսի ծննդեան 686 տարին համապատասխանում է մեր արդի հաշուարկով Փրկչական 684-ին: Այստեղ եւս առկայ է երկու տարուայ տարբերութիւն:

գ. Սամուէլ Անեցու պատմութեան շարունակութեան մէջ Ջրիստոսի ՌԱՉԵ (1285) տարուայ դիմաց գրուած է. «Արեգակն խաւարեցաւ»⁹: Այս խաւարման հանգամանքները մանրամասն հետազօտուած են Բ. Թումանեանի կողմից, որ հաստատում է, թէ այստեղ խօսքը Փ. 1283թ. Յունուարի 30-ի Արեւի խաւարման մասին է¹⁰:

Այս օրինակները կարելի է էլի շարունակել. կան օրինակներ էլ, ուր Ջրիստոսի ծննդեան թիւը Փրկչականից տարբերում է ոչ թէ 2, այլ միայն 1

⁵ Տե՛ս Աշ. Գ. Աբրահամեան, Յովհաննէս Իմաստասերի մատենագրութիւնը, Երեւանի Գամալսարանի Գրատ., Երեւան, 1956, (այսուհետեւ՝ Յովհաննէս Սարկաւազ) էջ 278:

⁶ Մանրամասն տե՛ս Գրիգոր Բրուտեան, Օրացոյց Գայոց, Մայր Աթո՛ս Ս. Էջմիածին, 1997, էջ 133-134:

⁷ Սամուէլ Անեցի, էջ 84:

⁸ Տե՛ս Գ.Ա. Брутян, Упоминание двух комет VI и VII веков в армянском летописании, Сообщения Бюраканской Обсерватории, LX, см. 133-144, 1989.

⁹ Սամուէլ Անեցի, էջ 163:

¹⁰ Բ. Ե. Թումանեան, Գայ Ստղագիտութեան Պատմութիւն (XIXդ. սկզբից մինչեւ 1920թ.), «Միտք», Երեւան, 1968, էջ 148-149:

տարով: Սակայն չծաւալուենք: Սահմանափակուենք այսքանով: Բերուած օրինակներից արդէն երեսում է երկու բան:

ա. որ Հայ մատենագրութեան մէջ կիրառուած Քրիստոսի ծննդեան թուականը որոշակիօրէն տարբեր է այսօր կիրառուող Փրկչական թուականից:

բ. այդ տարբերութիւնը երբեմն երկու տարի է, երբեմն էլ՝ մէկ:

Ո՞րտեղից է գալիս այս տարբերութիւնը:

Որքան ինձ յայտնի է, հայ տոմարագիտութեան մէջ այս հարցը յատուկ քննութեան առարկայ չի եղել: Առաւելագոյնը՝ նշուել է, որ գոյութիւն ունի այդպիսի տարբերութիւն, սակայն դրա պատճառը քննուած չի եղել: Արդ փորձենք պարզել, թէ ուստի՞ է գալիս նշուած տարբերութիւնը:

Նախ համառօտակի նայենք, թէ ինչ ծագում ունի այսօր կիրառուող Փրկչական թուականը, ի՞նչ հիման վրայ է որոշուել (կամ գտնուել) դրա սկիզբը:

Յայտնի է, որ Քրիստոսի ծնունդից հաշուող՝ ներկայումս կիրառուող Փրկչական թուականի կիրառութիւնը սկսուել է Փ. 525 թուից¹¹: Այդ թուահաշուի «ստեղծողը» է հռոմէական վանական, պապական դիւանապետ, ծագումով սկիւթ Դիոնիսիոս Փոքրը: Դիոնիսիոսից առաջ Աղէքսանդրիայի պատրիարք Կիւրեղ Փ. 437-531 տարիների համար (Դիոկղետիանոսի՝ 153-247թթ.) կազմել էր 95-ամեայ գատկացուցակ: Այս գատկացուցակի աւարտից վեց տարի՝ առաջ՝ 525-ին Դիոնիսիոս Փոքրը ձեռնարկում է կազմել նոր գատկացուցակ՝ յաջորդ 95 տարիների համար: Ընդ որում, նա հրաժարուում է մինչ այդ կիրառուող Դիոկղետիանոսի թուականից (որ հաշււրում էր Փ. 284-ից), սխալ համարելով ժամանակը հաշուել քրիստոնեաներին դաժանօրէն հալածող կայսեր գահակալման տարուց եւ մտցնում է Քրիստոսի ծնունդից սկսուող տարեհաշիւը (ըստ որոշ այլ տուեալների՝ ոչ թէ Քրիստոսի ծնունդից, այլ մարդեղութիւնից՝ Ս. Կոյսի աւետումից. *Ab incarnatione Domini*):

Թէ ինչ հիման վրայ է Դիոնիսիոսը որոշել իր տարեհաշուի սկիզբը, ստույգ յայտնի չէ: Այս մասին կան տարբեր կարծիքներ: Հնարաւոր է, նա հիմք է ընդունել Յիսուսի խաչելութեան ժամանակի մասին իր ունեցած տեղեկութիւններից մէկն ու մէկը (եւ պապ խաչելութեան ժամանակից հանել Յիսուսի տարիքը): Հնարաւոր է, հիմք է ընդունել Յիսուսի ծննդեան մասին ժամանակագրական վկայութիւններից մէկն ու մէկը: Հնարաւոր է նաեւ բոլորովին այլ տարբերակ (թուականը որոշուել է բոլորովին այլ նկատառումներով):

Ըստ որոշ հետազօտողների, Դիոնիսիոսը հիմք է ընդունել այն աւանդութիւնը, ըստ որի Յիսուսը խաչուել է 31 տարեկանում, եւ յարութիւն է առել Մարտի 25-ին: Այսինքն, առաջին ս. Ձատիկը եղել է Մարտի 25-ին: Հաշուելով եւ գտնելով, որ Մարտի 25-ին Ձատիկ լինում է Դիոկղետիանոսի 279-րդ տարում, դրանից հանելով 532 տարի (գատկացուցակի ամբողջական կրկնման պարբերութիւնը) եւ եւս 31 տարի (Յիսուսի ենթադրեալ տարիքը), գտնում է Յիսուսի ծննդեան ժամանակը: Այսինքն, ըստ այս մօտեցման, ստացում է, որ Դիոկղետիանոսի 279-րդ տարին լինում է Քրիստոսի ծննդեան 563 թուականը:

Հնարաւոր է, Դիոնիսիոսը հիմնուել է *Consularia Constantinopolitana ad A. CCCXCV-«395թ. կոնսուլների կոնստանդնուպօլիսեան ցուցակ»* անուամբ յայտնի փաստաթղթի վրայ: Ըստ այս սկզբնաղբիւրի, Յիսուսի խաչելութիւնը (չարչարանաց օրը) եղել է Ապրիլեան կալենդայից առաջ 10-րդ օրը, իսկ յարութիւնը եղել է 8-րդ օրը: Այս ամսաթուերը համապատասխանում են

¹¹ Տե՛ս И. А. Климшин, *Календарь и Хронология*, "Наука", Москва, 1985, стр. 240-250.

միայն Փ. 26 թ. (Մարտի 23-ին), 33 թ. (Ապրիլի 4-ին) եւ 36 թ. (Մարտի 31-ին): Ի դեպ, չի բացառում, որ Յիսուսի յարութեան բուն օրը եղած լինի հենց 33 թ. Ապրիլի 5-ը (կիրակի): Այդ տարին չէր կարող Պիղատոսի կուսակալութեան շրջանից (26 - 36 թթ.) դուրս լինել: Միեւնոյն ժամանակ, Յիսուսի ծնունդն էլ չէր կարող Գրեաստանի թագաւոր Յերովդէս Մեծի մահից (Յոռմի 750 թ. = Ե.Ձ. 4 թիւ) յետոյ լինել: Ըստ երեւոյթին, անտարանական եւ պատմագրական օրացուցային տուեալների այս տարածիտունը հետեւանք է այն բանի, որ Յիսուսի կեանքին եւ գործունէութեանը վերաբերող տուեալները մինչեւ անտարանների վերջնական շարադրանքում սեւեռուելը որոշ չափով խմբագրուել են եւ կանոնականացուել, որով եւ մեզ հասած օրացուցային տուեալներից (թուերից) որոշները ունեն ոչ այնքան բուն օրացուցային, որքան՝ այլ (թերեւ՝ դաւանական, խորհրդանշական) իմաստ:

Այսպիսով տեսնում ենք, որ Դիոնիսիոսը իր ունեցած տուեալներից որն էլ հինք ընդունել, միեւնոյնն է, պիտի սխալուէր:

Չի բացառում, որ նա իր տարեհաշուի համակարգը սահմանել է, հիմնուելով ոչ թէ Յիսուսի ծննդեան կամ խաչելութեան ժամանակի մասին ինչ-ինչ տուեալների վրայ, այլ՝ խնդրին մօտեմալով գուտ պարզ օրացուցային դիրութեան, նպատակայարմարութեան մեկնակէտից: Բանն այն է, որ ըստ նրա ընդունած ժամանակագրութեան, Քրիստոսի ծննդեան նախորդ տարում (Ե.Ձ. 1թ.) Մարտի 21-ին եղել է Նորալուսին (ըստ Դիոնիսիոսի հաշուարկի, բայց ոչ իրականում): Իսկ Նորալուսինի եւ տարեթուերի այսպիսի համադրումը եապէս դիրացնում էր կամայական տարուայ Ձատիկը հաշուելը: Ըստ էութեան, Դիոնիսիոսը տարեհաշուի սկիզբը կապել է 19-երեակի սկզբի հետ, առաջին տարուայ Լուսնի վերադիրը դարձնելով 0¹³: Դրանով կարելի էր դառնում կամայական տարուայ Ձատիկը դիրութեամբ որոշել, իմանալով միայն տարեթիւը (առանց օգտագործելու վերադիրները): Թերեւս հենց այս գուտ կիրառական նկատառումով է Դիոնիսիոսը կատարել իր տարեհաշուի սկզբի ընդունելութիւնը. այդ թուականը եւ ամենայարմարն էր գատկական հաշուարկների տեսանկիւնից, եւ էլ *որակապէս* ճիշդ էր (հետու չէր տարբեր ձեւերով Յիսուսի ծննդեան համար գտնուած թուականներից): Միեւնոյն ժամանակ, կարելի է մտածել, որ Դիոնիսիոսը քաջ գիտակցել է, որ Քրիստոսի ծննդեան մասին անտարանական եւ այլ բոլոր տուեալներն էլ օրացուցային առումով հակասական են, եւ դրանցից ոեւէ մէկը հիմք ընդունելը կը հանգեցնի միւս տուեալներին հակասելուն: Այսինքն, չգտնելով օրացուցային յստակ մեկնակէտ, նա հիմք է ընդունում հաշուարկի դիրութիւնը, միեւնոյն ժամանակ մնալով սպասելի ճիշդ թուականի մօտակայքում:

Այսպիսով, Դիոնիսիոս Փոքրը, ելնելով ինչ-ինչ (հաւանական է՝ գուտ գործնական, կիրառական) նկատառումներից, Քրիստոսի ծննդեան դարազույնս է հռչակել Յոռմի հիմնադրման 753 տարին (սկիզբը՝ Յունուարի 1-ից), 194-րդ օլիմպիադի 4-րդ տարին եւ Օգոստոս կայեր 43-րդ տարին: Դիոնիսիոսի հռչակած Փրկչ. 1 թուականի Ապրիլի 21-ին սկսուել է Յոռմի 754 թիւը, իսկ նայն տարուայ Յունիսի 10-ից սկսուել է 195-րդ օլիմպիադի 1-ին տարին, Օգոստոս ամսի 1-ից էլ՝ Օգոստոս կայսեր 44-րդ տարին: Եւ, այստեղից սկսուող տարեհաշին էլ այսօր կիրառում է, որպէս Փրկչական, կամ Քրիստոսի ծննդեան թուական: Այս մասին այսքանը բաւարար համարենք եւ անցնենք առաջ:

¹³ Տուեալ տարուայ լուսնային վերադիր է կոչւում Լուսնի փուլը այդ տարուայ Մարտի 22-ին:

Նախքան առաջ անցնելը հետազայ շարադրամքի ընկալումը դիւրացնելու համար, տանք այսօր ընդունուած վստահ ժամանակագրութեամբ յայտնի որոշ թուականներ:

Օգոստոս կայսեր թուականը հաշււում է **Ն.Ք. 43 թ.** Օգոստոս ամսի 1-ից: Իսկ Օգոստոս կայսրը մահացել է **Փ. 14 թ.** Օգոստոսի 19-ին:

Տիբերիոսը կայսր է դարձել **Փ. 14 թ.** Սեպտեմբերի 17-ին, մահացել է **37 թ.** Մարտի 16-ին:

Հերոլդէս Մեծը թագաւորել է **Ն.Ք. -37-ից Ն.Ք. 4 թթ.:**

Հերոլդէս չորրորդապետը իշխել է **Ն.Ք. 4-ից Փ. 39 թթ.:**

Պիդատոս Պոնտացին Հրեաստանում կուսակալ է եղել **Փ. 26-ից 36 թթ.:**

Արդ մայե՛ք, թէ ինչի վրայ է հիմնուած Զրիստոսի ծննդեան հայկական թուականը, եւ որն է դրա առաջին տարին: Նկատենք, որ այստեղ մեզ հետաքրքրողը ոչ թէ Զրիստոսի ծննդեան հայկական թուականով տրուած տարբեր իրադարձութիւնների ժամանակներն են, որոնցով կարելի է որոշել այդ թուականի սկզբնակէտը (ինչպէս՝ վերի երեք օրինակներում), այլ պիտի փնտռենք ուղղակի կամ անուղղակի վկայութիւններ այն մասին, թէ ինչ մախնական տուեալների վրայ է հիմնուած հայկական քրիստոնէական թուահաշուի սկզբնաւորումը:

Մեր ամենահին մատենագիրներից Սովսես Խորենացու, Ագաթանգեղոսի, Փաւստոս Բուզանդի, Ղազար Փարպեցու եւ Սեբեոսի մօտ այսպիսի ուղղակի տուեալներ չկան¹⁴: Եղած տուեալները անուղղակի են: Պատմելով Եղեսիայի Աբգար թագաւորի մասին, Խորենացին նրա 2-րդ տարում դնում է Զրիստոսի ծնունդը. «Ի սորա (Աբգարայ-Գ.Բ.) երկրորդ ամի թագաւորութեանն հարկին Հոռմայեցւոց բուրոսովիմք ամենայն կողմանքն Հայոց: Քանզի հրաման ել յԱգոստոս կայսերէ, որպէս ասի ի Ղուկայ աւետարանին, աշխարհագիր առնել ընդ ամենայն տիեզերս, վասն որոյ և ի Հայս առաքեալ գործակալք Հոռմայեցւոց, բերելով գպատկերն Ագոստոսի կայսեր՝ կանգնեցին յամենայն մեհեանք: Չայսու ժամանակաւ լինի ծնեալ Փրկիչն մեր Յիսուս Զրիստոս որդի Աստուծոյ»¹⁵: Այստեղից դժուար է միանշանակ հետեւութիւն անել, քանի որ Խորենացու ժամանակագրական համակարգը ինքը միանշանակօրէն զնահատուած չէ արդի պատմագիտութեան կողմից: Ըստ որոշ մօտեցումների, որ այսօր դիտուում են իբր պաշտօնական ընդունելութիւն գտած, Խորենացու նշած Եղեսիայի Աբգար թագաւորը նոյնացուած է Օսրոյենէի Աբգար IX-ի հետ, որի տարիներն էլ դրուած են **Փ. 179-214 թթ.**¹⁶, որով եւ անկարելի կը լինի Զրիստոսի ծնունդը դնել այս Աբգարի տարիներին: Ըստ Լ. Շահինեանի քննութեան, Աբգարի տարիներն են , **Ն.Ք. 1-ից Փ. 37 թ.**¹⁷, որով եւ Զրիստոսի ծնունդը լինում է հէց **Փ. 1** թուին:

¹⁴ Ինչ վերաբերում է Խորենացու Պատմութեանը, ասենք, որ նկատի ունենք այդ երկի առաջին երեք գրքերը, որ առկայ են Խորենացու բոլոր հրատարակութիւններում: Ի տարբերութիւն առաջին երեք գրքերի, վերջերս հրատարակուեց Պատմութեան բազմիցս հոլովուած չորրորդ գիրքը, որ պնդուել ու վերականգնուել է Արտ. Մաթեոսեանի կողմից: Այս գիրքը հէց ժամանակագրութիւն է, որտեղ կան նաեւ մեզ հետաքրքրող տուեալներ: Դրանց կ'անդրադառնանք առանձին:

¹⁵ Սովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց (աշխատութեամբ Մ. Աբեղեանի եւ Ա. Յարութիւնեանի), Տիփլիս 1913, գիրք Բ, գլ. ԻԶ, էջ 143:

¹⁶ Տե՛ս, օրինակ, Հայկական Համառօտ Հանրագիտարան, հ. 1, Երեւան, 1990, էջ 9:

¹⁷ Տե՛ս Լեւոն Շահինեան, Սովսես Խորենացի Պատմութիւն եւ ժամանակագրութիւն, «Լոյս», Երեւան, 1989, էջ 201, աղիւսակ ԺԴ, նաեւ՝ Լեւոն Շահինեան, Հայաստանը եւ

Ստ. Մալխասեանցը Աբգարին դնում է Ե.Ք. 18-ից՝ 38 տարի¹⁸: Ըստ այսմ, Աբգարի երկրորդ տարին կը լինի Ե.Ք. 17 թիւը, որ բնաւ յարմար չէ:

Բաւական լրիւ տեղեկութիւններ կան այս մասին Անանիա Շիրակունու (Շիրակացու) մեզ հասած երկերում: Այսպէս իր «Յայտնութեան ճառի» վերջում տալով Յայտնութեան կայուն ամսաթիւը՝ Յունուարի 6-ը ութ տարբեր ազգերի անշարժ օրացոյցներով, անվացնում է. «Բայց ասացին ոմանք վասն ատուր սրբոյ Յայտնութեանն եթ յուրբաթու հանդիպեցաւ, վասն զի յուրբաթու եղև լինելութիւն առացին մարդոյն, եւ ոմանք՝ ի շաբաթու: Բայց ես հաւանեալ եմ սրբոյն Պողիկարպոսի, զի նա աշակերտ էր Յովհաննու աւետարանչի, ... եւ նա ասէ ի միաշաբաթուց դիպեալ ծնունդն»¹⁹: Յունուարի 6-ը կիրակի (միաշաբաթ) է եղել Ե.Ք. 14, 3, Փրկչ. 4, 9, 15 թուերին: Իր նոյն աշխատութեան մէջ Անանիան անվացնում է նաեւ. «Իսկ զար մկրտութեանն յետ երեսուն ամի ի նոյն քանիութիւն ամսոյն (իմա՝ Յունուարի 6-ին-Գ.Բ.) ասաց հանդիպել յաւուր չորեքշաբաթուց»²⁰: Այստեղ ակնյայտ վրիպակ կայ: Յունուարի 6-ը չորեքշաբթի է եղել Փ. 12, 23, 34, 40, 45 թուերին: Այս թուերից եւ ոչ մէկը յարմար չէ մկրտութեան տարի լինելու համար: Բացի այդ, գիտենք, որ 30 տարում կայ 7 նահանջի օր, հետեւաբար, կիրակիից սկսելով, 30 տարի անց Յուն. 6-ը կը գար ոչ թէ չորեքշաբթի (դշաբթի), այլ երեքշաբթի (գշաբթի): Շատ հաւանական է, այստեղ գրչական վրիպակ է. շփոթուել են *գ* եւ *դ* գրերը, որով եւ գշաբթին դարձել է դշաբթի: Եթէ ընդունենք այս անհրաժեշտ շտկումը, ապա նկատի ունենալով, որ Յունուարի 6-ը երեքշաբթի է եղել 22, 28, 33, 39 թուերին, կարող ենք եզրակացնել, որ Անանիան Յիսուսի մկրտութիւնը դնում է 30 տարեկանում՝ Փ. 28 թուի Յունուարի 6-ին՝ երեքշաբթի: Ըստ այսմ եւս ստացւում է, որ ծնունդը պիտի եղած լինի Ե.Ք. 3 թուին (Ե.Ք. 3 թ. + Փ. 28 թ. - 1 տարի = 30 տարի): Այս տարին նաեւ Յունուարի 6-ը կիրակի է, որ լիովին ներդաշնակ է Անանիայի վերը տուածին:

Բացի այդ, վերն արուած մէջբերումներից երեւում է, Անանիա Շիրակունին եւս գիտակցել է, որ Յիսուսի ծննդեան ժամանակը հաշուելիս հնարաւոր չէ ներդաշնակ մնալ աւետարանական եւ այլ աւանդական *բոլոր* տուեալներին:

«Որչափութիւն Շեակի» երկում Անանիան գրում է. «Տէր մեր Յիսուս Ջրիտոս ծնաւ ի Բեղղէն տրէթ ԻԱ, ըստ երայեցուց ամսաթուին յէ երրոր ժամու աւուրն. և մկրտեցաւ ի Յորդանան ի քանուն Իրա ըստ ասորոց թոյն, որ է յունուարի Զ. ի ժ. երրորդ ժամու զիշերոյն. և էր ամաց Լճից սկսեալ: Սիսա յայտ

առացին Արշակունիները, «Լոյս», Երեւան, 1993, էջ 408-409-ի աղիւսակը, նաեւ էջ 406-ի աղիւսակը: Թիւրիմացութեան տեղիչ չտալու համար նկատենք նաեւ, որ աստ նշուած գրքերում Լ. Շահինեանը Աբգարի տարիները գրում է 38 տարի, բայց իրականում Աբգարին տալիս է միայն 37 տարի՝ Ե.Ք. 1-ից Փրկչ. 37 թիւը: Թիւրիմացութիւնն առաջացել է նրանից, որ պատմական ժամանակագրութեան համակարգում 0(զրո) թուական չկայ, եւ ըստ այդմ, Ե.Ք. թուականներից մինչեւ Փրկչական թուականներն եղած ժամանակամիջոցները հաշուելիս հարկ է նկատի ունենալ սա եւ Փրկչ. ու Ե.Ք. տարեթուերի գումարից հանել 1(մէկ) տարի: Սիսայն այս կերպ կարելի է հաշուել ճիշդ ժամանակամիջոցները: Ըստ այսմ, Ե.Ք. 1-ից մինչեւ Փ. 37-ը կը լինի միայն 37 տարի (1 + 37 - 1 = 37):

¹⁸ Տե՛ս Սոփսե խորենացի, Ֆայոց Պատմութիւն (թարգմանութիւնը, ներածութիւնը եւ ծանօթագրութիւնները Ստ. Մալխասեանցի), Ֆայպետիատ, Երեւան, 1961, էջ 415-424 եւ էջ 428-ի աղիւսակը:

¹⁹ Անանիա Շիրակացու մատենագրութիւնը (Աշ. Աբրահամեան), Մատենադարանի հրատ., Երեւան, 1944, էջ 290:

²⁰ Տես նոյն տեղում էջ 291:

է թէ ի նոյն արք ծննդեան մկրտեցաւ: Եւ ԼԳ ամաց խաչեցաւ յաւուր ուրբաթի ի Զ երորդ ժամու աւուրքն, ունելով լուսինն աւուրս ժո՞»²¹: Այստեղից էլ հետեւում է, որ ըստ Անանիայի Յիսուս խաչուել է 33 տարեկանում, ուրբաթ, Լուսնի 14 օրականում: Գետեաբար, Լուսնի լրումը եղել է շաբաթ: Անանիայի անուամբ հրատարակուած ՀԼԲ բոլորակով²² կարող ենք գտնել, որ սա համապատասխանում է Փ. 31 թ. Մարտի 24-ին (շաբաթ), քանի որ ըստ այս Ե-եակի Գայոց 11 թուին եղել է լրումը Մարտի 24-ին՝ շաբաթ օրը: Իսկ Գայոց 11 թուից 532 տարի ետ էլ Փ. 31 թին է: Այսինքն, Անանիա Շիրակունցին Յիսուսի յարութիւնը դնում է Փ. 31 թ. Մարտի 25-ին կիրակի:

Այսպիսով, Անանիա Շիրակունցին Յիսուսի ծնունդը դրել է Ա.Ք. 3 թուի Յունուարի 6-ին կիրակի, մկրտութիւնը՝ Փ. 28 թ. Յունուարի 6-ին՝ երեքշաբթի, եւ յարութիւնը՝ 31 թ. Մարտի 25-ին կիրակի:

Այս նույն եզրակացութիւնը հաստատում է Անանիայի մի այլ տեղեկութեան միջոցով եւս: Այսպէս, իր գրած մի յիշատակարանում Շիրակունցին, խօսելով իր Գալատեան գալու եւ իր ուսման գիտութիւնը «ի Քրիստոսաստր վիճակ սրբուն Գրիգորի» բերելու մասին, տալիս է դրա ժամանակը. «Եւ սկիզբն քանհաւանութեան բերման թուիս յորժամ լցեալ էր ՈԿԸ [այն] ի կուսական յարգանդէ աստուածն բանի: Եւ ի մետասաներորդի շրջագայութեանն և ի ժՅ ամի [Կոստանդիանոսի]»²³: Այստեղ Քրիստոսի ծննդեան ժամանակը տրուած է հւորդինակ կերպով. « յորժամ լցեալ էր ՈԿԸ (668) ամ...», այսինքն, լրացել էր 668 տարին: Գետեաբար, խօսքը վերաբերում է 669-րդ տարուան: Ուրեմն, պէտք է վերցնել ոչ թէ 668, այլ 669 տարի: Այոյն յիշատակարանում ժամանակը տրուած է երեք կերպ. Կոստանդիանոսի 19-րդ տարի = Քրիստոսի ծննդեան 669 թիւը = ինչ որ պարբերաշրջանի 11-րդ տարին: Յատուկ նշուած չէ, թէ ինչ պարբերաշրջան է նկատի առնուած: Ուրեմն, դա պէտք է լինի ամենասովորական, ամենակիրառական պարբերաշրջանը, որ է Լուսնի՝ քաջ յայտնի 19-ամեայ շրջանը (Մեթոնի շրջանը): Այսինքն, խօսքը 19-երեակի 11-րդ տարուայ մասին է:

Ինչպէս իմ նախորդ յօդուածում ցոյց եմ տուել, Անանիան կիրառել է Անդրեասի 19-երեակը, որի առաջին լրումը եղել է Ապրիլի 4-ին (վերադիրը՝ ըստ Անանիայի՝ 9)²⁴: Մերձակայ տարիներից 19-երեակի սկիզբ է Գայոց 6Ե(105) տարին, որի վերադիրը Թ(9) է, եւ գատկական լրումն էլ՝ Ապրիլի Դ(4)-ին²⁵: Գաշուելով Գայոց 105-ը 19-երեակի առաջին տարի, այդ նոյն 19-երեակի 11-րդ տարին կը լինի Գայոց 115 թիւը (Չատիկը՝ Ապրիլի 18-ին): Այստեղ

²¹ Տես նոյն տեղում էջ 302:

²² Այլ առիթով ցոյց է տրուել, որ Անանիայի հեղինակած թուն ՀԼԲ բոլորակը ընդգրկել է Գայոց 29(ԻԹ)-560(ԵԿ) թուականները (տես Գրիգոր Բրուտեան, Անանիա Շիրակունցու ՀԼԲ բոլորակը ըստ հայերէն հնագոյն թղթեայ ձեռագրի, «Էքմիածին», Ա, 1998, էջ 125-143): Բնականաբար, Գայոց 11 թիւը այս բոլորակի նախնականում չի եղել: Այդուհանդերձ, քանի որ հրատարակուած բոլորակում պահպանուած են օրացուցային բոլոր օրինաչափութիւնները, ուրեմն, կարելի է այն կիրառել բոլոր տարիների համար:

²³ Տես Անանիա Շիրակացու մատենագրութիւնը (ԱԶ, Աբրահամեան), Սատենադարանի հրատ., Երևան, 1944, էջ 236:

²⁴ Տես Գրիգոր Բրուտեան, Անանիա Շիրակունցու ՀԼԲ բոլորակը ըստ հայերէն հնագոյն թղթեայ ձեռագրի, «Էքմիածին», Ա, էջ 125 - 143, 1998, էջ 140 - 141 : Տես նաեւ Գրիգոր Բրուտեան, Անանիա Շիրակացու «խառնախորանը», Մայր Աթոռ Ս. Էքմիածին, 1998, էջ 57:

²⁵ Տես, օրինակ, Անանիա Շիրակացու մատենագրութիւնը, էջ 267:

խօսքը Աթանաս Տարօնացու հիմնած Գայոց Սեծ թուականի մասին է, քանի որ յիշատակարանը գրուել է մինչև Անանիայի տոմարական բարեփոխութիւնը: Ուրեմն, Գայոց 115 թիւը = Փ. 666 թ. Յունիսի 13-ից մինչև Փ. 667 թ. Յունիսի 12-ը (Նաւասարդի 1-ից մինչ ւաւելաց 5-րդ օրը), որով եւ այդ տարուայ Ձատիկն էլ Փ. 667 թ. Ապրիլի 18-ին է: Այս միջակայքի Յայտնութեան օրը Փ. 667 թ. Յունուարի 6-ն է: Արանից էլ 669 տարի ետ հաշուելով կը գանք ն.Ք. 3 թուին (ն.Ք. 3թ. + Փ. 667թ. - 1 տարի = 669 տարի):

Ի դեպ, սրանով կարելի է որոշել մաւս Անանիայի՝ այս յիշատակարանը գրելու՝ որով եւ՝ նրա Գայաստան գալու ժամանակը: Զանի որ նա խօսում է Զրիստոսի ծնունդից 668 տարի անցած լինելու մասին, ուրեմն, այդ ժամանակ տակաւին լրացած չի եղել Զրիստոսի ծննդեան 669 տարին, ըստ իր հաշուի: Ըստ այսմ էլ կ'ունենանք, որ յիշատակարանի գրութեան ժամանակն է Փ. 666 թ. Յունիսի 13-ից Փ. 667 թ. Յունուարի 6-ը միջակայքը:

Գալով քիզգանդական կայսեր տարիներին, այստեղ ինչ որ շփոթ կայ: Նշուած ժամանակներում իրար ետեւից իշխել են համարեայ անուանակից երկու կայսեր՝ Կոստաս Բ (կամ Կոնստանդ Բ)՝ 642 - 668 թթ. (ըստ որոշ աղբիւրների՝ 641-ից), եւ ապա՝ Կոնստանդին Դ՝ 668 - 685 թթ.: Կոնստանդին Դ-ի տարիները սկսում են աստ նշուած՝ Զրիստոսի 668-ից յետոյ, որով եւ սա ընդունելի չէ: Ուրեմն, խօսքը Կոնստանդ Բ-ի մասին է: Արա էլ 19-րդ տարին կը լինի 659 կամ 660 Փրկչական թիւը (նայած՝ սկիզբը 641-ի՞ց է հաշոււում, թե՞ 642-ից): Այս թուերից եւ ոչ մէկը մեր թուականի հետ չի համընկնում: Գնարաւոր է, այստեղ ինչ որ աղաւաղում կայ: Փ. 666-ը այս կայսեր 25-րդ, կամ 26-րդ տարին է, որով եւ պիտի լինէր Իե, կամ ԻԶ: Արանք էլ առանձնապէս յարմար չեն՝ աղաւաղուելով ժՄ դառնալու համար: Մնում է մտածել, որ հաւանաբար, այստեղ գործ ունենք հետագայում արուած յաւելման (զուլց՝ լուսանցքից ներմուծման) հետ: Այսպէս թէ այնպէս՝ Շիրակուճու այս յիշատակարանի վերլուծութեամբ հաստատում է նրա կողմից Զրիստոսի ծնունդը ն.Ք. 3 թուին դնելը, և ճշգրտում է նրա Գայաստան գալու ժամանակը՝ Փ. 666 թ. երկրորդ կիսամեակը:

Ստեփանոս Ասողկն էլ Յիսուսի ծնունդը տալիս է երկու կերպ. «Ծնանի Փրկիչն մեր Տեր Զրիստոս ի քառասուն երկու ամին Օգոստեայ թագաւորութեան եւ յերեսուն երկու ամին թագաւորութեան Գերովդեայ ... ի հնգետասաներորդ ամին Տիբերեայ եւ ի հնգետասան Գերովդեայ գայ Յիսուս ի Յորդանան առ Յովհաննէս մկրտիլ ի նմանէ, եւ անտի սկիզբն առնէ ւաւետաւոր վարդապետութեանն իւրոյ արդեամբք եւ բանիւք: Եւ յիննետասներորդին Գերովդեայ եւ յիննետասներորդն Տիբերեայ կայսեր Յիսուս՝ օծեալն Աստուծոյ, ըստ մարգարէութեանցն որ գնմանէ, գայ ի չարչարանս»²⁶: Այստեղ տրուած են Օգոստոսի եւ Գերովդէսի տարիները: Օգոստոսի դարաշրջանը (երան²⁷) սկսում է նրա կոնսուլ դառնալու օրից՝ տրիումփիրատի սկզբից, որ է ն. Ք. 43 թ. Օգոստոսի 1-ը: Գաշուելով ն.Ք. 43 թուից, Օգոստոս կայսեր 42-րդ տարին լինում է ն.Ք. 2 թիւը: Գերովդէս Սեծն էլ Յուդայի, եղովմի եւ Սամարիայի թագաւոր է եղել ն.Ք. 37 - 4 թթ., որով եւ նրա 32-րդ տարին էլ կը լինի ն.Ք. 6 թիւը: Սա եապէս տարբեր է ն.Ք. 2-ից (Օգոստոսի 42-րդից):

²⁶ Ստեփանոսի Տարօնեցոյ Ասողկան Պատմութիւն Տիեզերական (աշխատասիր. Ատ. Մալխասեանց), Ս. Պետերբուրգ, 1885, էջ 21-22:

²⁷ *երա* -aera բառն էլ մեկնում է իբր ab exordio regni Augusti - «Աւգոստոսի թագաւորութեան սկզբից» (տես Կլիմիշին, նշ, աշխ. էջ 230):

Հնարարը է, ուս աղոյնք է այն բանի, որ Ասողիկը Օգոստոսի եւ Հերովդէսի ժամանակները որոշել է ժամանակագրական տարբեր կանոններով²⁸:

Աեզ հետաքրքրող խնդրի վերաբերեալ բաւական հարուստ նիւթ է տալիս Յովհաննէս Սարկաւազը:

Սարկաւազ վարդապետի ժամանակագրութեան մէջ ունենք.
«Եթէ կամիցին յելանելոյն Ադամայ ի դրախտէն գիտել զժամանակն. կալ ՌԵՂԸ(5198)²⁹ և զամս՝ որ ի ծննդենն Փրկչին ի վերայ բեր:

Ամսի (խօսքը Ձորաբարելի օրօք երուսաղէմի տաճարի նորոգման մասին է՝ հատեհի 2-րդ տարում -Գ.Բ.) մինչև ի ծնունդն Քրիստոսի՝ ՇԺԸ(518):

Միանգամայն ՌԵՂԸ(5198):
Ամսի մինչև ի հայ թուականին դիր՝ ՇՕԳ(503):

Ինն ամաւ զկնի հինգհարիւրեակն եղաւ ի ծննդենն յետ ՇԿԲ(562) ամաց:

Ի մեռութենէն մինչև ցքան ամեակն Կոստանդիանոսի՝ ամք Յ(300):

Ամսի մինչև ցհայ թուականն՝ ՄԻԴ(224):

Եւ ի քսան ամէն Կոստանդիանոսի մինչև ցերկուհարիւրեակին գիստ յԱնդրեասայ՝ ամք ԻԳ(23):

Ամսի մինչև ցհայ թուականն՝ ամք Մ(200):

Ի քսան ամէն Կոստանդիանոսի մինչև ի դիր երկուհարիւրեակին ԻԳ(23) ամք են՝ ՉԱ(81) թուականին հռոմոնց:

Հերովդէս այլազգի՝ ամս ԼԵ(35): Ի սորա ԼԲ(32) ամին ծնանի Քրիստոս:

Ի ծննդենն Քրիստոսի ի հայ թուականն՝ ՇԾԳ(553):

Ի ծննդենն Քրիստոսի ի Լիկիա³⁰ ժողովն՝ ամք ՅԻԳ(323)³¹:

Իր մի այլ աշխատութեան մէջ Սարկաւազը տալիս է. «...զի յորում աւուր ծնաւ Քրիստոս, ի նոյն աւուր, յետ Լ(30) ամի, ի Յորդանան մկրտեցաւ»³²:

Իր «Հակաբանութիւն Դնազիտական» երկում էլ Սարկաւազ վարդապետը գրում է. «Ձկնի³³ որոյ Օգոստոս, որ և Սեբաստոս Հոքտաւիոս, թագաւոր է ամս ԾՁ(56) և ամիսս Զ(6), յորոյ ԽԲ(42) ամի ծնանի որդին աստուծոյ Յիսուս Քրիստոս ի Բեթղէմ Գրեատանի»³⁴:

²⁸ Ի դէպ. Հերովդէսի մահուան տարին ներկայումս որոշուած է բաւական յուսալի կերպով, սակայն նրա իշխանութեան սկզբի որոշումը այնքան էլ յուսալի չէ, որով եւ Հերովդէսի տարիների վրայ հիմնուելը կարող է որոշ սխալի հանգեցնել:

²⁹ Հրատարակուած բնագրում այստեղ ՌԵԼԸ(5138) է, որ հարկ է ուղղել ՌԵՂԸ(5198): Բանն այն է, որ Սարկաւազի նոյն գործում մի քանի տող անց (նաեւ՝ այլուր) էլի տրուում է այդ ժամանակը, որ, փաստօրէն, Ադամից Քրիստոս տարիների թիւն է, բայց միւս թլոյր տեղերում այդ թիւը տրուած է ՌԵՂԸ(5198), որ նաեւ ներդաշնակ է Ադամից Քրիստոս տրուած միջանկեալ տարիների գումարին: Այդ թիւը նոյնն է նաեւ Սարկաւազի այլ գործերում: Դաւանական է, շփոթուել են Դ եւ Լ գրերը, որ լիովին հնարարը գրչական վրիպակ է:

³⁰ Լիկիոյ տիեզերական ժողովը եղել է 325 թուին: Այս ժողովի ժամանակը Սարկաւազի մօտ իր տեղում չէ, քանի որ սրանից յետոյ նա տալիս է տարիները մինչեւ Քաղկեդոնի ժողովը, որ իրար գումարելով, լինում է 150 տարի: Սրանով եւ, ըստ նրա, Քաղկեդոնի ժողովը լինում է Քրիստոսի ծննդեան 323 + 150 = 473 թուին՝ իրական ժամանակից՝ 451 թուից 22 տարի յետոյ:

³¹ Տես Յովհաննէս Սարկաւազ, էջ 131-132: Սէքսերումը արուած է քաղուածաբար:

³² Նոյն տեղում էջ 139:

³³ Հրատարակուած բնագրում տրուած է *Ձեկի*, որ անիմաստ է. շտկել են *Ձկնի* ըստ իմաստի:

³⁴ Յովհաննէս Սարկաւազ, էջ 141:

Յովհաննեսի տոմարական Պատճենի մեջ էլ կայ. «Արդ՝ աստի մինչև ի նիսան ի ժէ(17) և յապրիլ ի է(7) կատարի 2(6) ամիս, որում ասաքեցաւ Գաբրիէլ առ կոյսն Սարիամ յաւուր չորեքշաբթի. և աստի մինչև ի տրեթ ի ԻԱ(21) և յունուար 2(6) կատարի Թ(9) ամիս և հինգ ար:»

Աստ ծնեալ յայտնի ի բանն աստուած յաւուր հինգշաբթոյ: Եւ ի փետրուարի ժՂ(14) տեառնըդասաջն կատարի»³⁵:

Արդ տեսնենք, թէ ինչ են տալիս այս տեղեկութիւնները: Այստեղ ունենք մի քանի բաւական յստակ ուղեմիջ տարեթուեր: Դրանք են Դայոց թուականի դրուելը, կամ դրա տարեհաշուի սկիզբը, Անդրեասի 200-եակի սկիզբն ու վերջը, Էասեան 500-եակի սկիզբը, Կոստանդիանոսի քսանամեակը, Դոամի 81 թուականը, Դերովդեսի 32-րդ տարին եւ Օգոստոս կայսեր 42-րդ տարին: Բացի այդ, տրուած է եւ անետման բուն օրը՝ Ապրիլի 7-ը՝ չորեքշաբթի, եւ ծննդեան բուն օրը՝ Յունուարի 6-ը՝ հինգշաբթի:

Վերոնշեալ տարբեր ուղեմիջ թուերի միջոցով Յիսուսի ծննդեան թուականն ըստ Սարկաւագի ստացում է տարբեր: Այսպէս. Կոստանդիանոս Անձը կայսր է դարձել 306 թ. Յուլիսի 25-ին: Այսինքն, նրա 20-րդ տարին կը լինի 25. 07. 325 թ.-ից մինչեւ 25. 07. 326 թ. միջակայքը: Դետեաբար, մկրտութիւնը՝ դրանից 300 տարի ասաջ կը լինի 25-26 թուերին: Միւս կողմից էլ՝ մկրտութիւնից մինչեւ Կոստանդիանոսի 20-ամեակը 300 տարի է, և այնտեղից էլ մինչեւ Դայոց թուականը տրուած է 224 տարի, որով եւ մկրտութիւնից մինչեւ Դայոց թուականը լինում է 300 + 224 = 524 տարի. ուրեմն՝ մկրտութիւնը 552 - 524 = 28 թուին է: Լաեւ. Դոամի 81 թիւը 248 + 80 = 328 թուականն է (Փրկչ.), որ չի համակերպում այդ նոյն տարին Կոստանդիանոսի 20-ամեակը լինելուն (25-26թթ.- տես վերը):

Աելի լաւ չէ վիճակը նաեւ Սարկաւագի տուած՝ հենց բուն՝ ծննդեան թուականների դէպքում: Օգոստոսի 42-րդ տարին ն.թ. 2 թիւն է: Իսկ Դերովդեսի 32-րդը, ինչպէս վերը տեսանք, ն.թ. 6 թիւն է³⁶:

Ըստ Դայոց թուականի էլ Յիսուսի ծնունդը լինում է երկու տարբերակով: Դայոց թուականը հիմնուել է 551-ին, իսկ դրա թուահաշին սկսուել է 552-ից³⁷: Ըստ այսմ, եթէ նկատի ունենանք հիմնումը, կ'ունենանք Քրիստոսի ծնունդը 553 տարի - Փ. 551 թ. + 1 տարի = ն.թ. 3 թ.: Իսկ թուահաշուի սկիզբը ելակէտ ընդունելու պարագայում՝ կ'ունենանք ն. թ. 2 թիւը (ն.թ. 2 թ. + Փ. 552 թ. - 1տարի = 553 տարի):

Աելի յուսալի է Սարկաւագի մատուցած միւս տուեալներից օգտուելը: Ունենալով անետման եւ ծննդեան բուն օրերի ամսաթուերն ու շաբթուայ օրերը, կարող ենք բաւական յուսալի որոշել Սարկաւագի նկատի ունեցած տարին (անետումը Ապրիլի 7-ին չորեքշաբթի եւ ծնունդն էլ Յունուարի 6-ին՝ հինգշաբթի): Այսպէս. Յունուարի 6-ը հինգշաբթի է եղել ն.թ. 11, 5, Փրկչ. 1, 7 թուերին: Իսկ Ապրիլի 7-ը չորեքշաբթի է եղել ն.թ. 12, 6, 1, Փրկչ. 6, 17 թուերին: Ըստ այս տուեալների էլ ստացում է, որ Սարկաւագ վարդապետը Յիսուսի ծնունդը դնում է կամ Փ. 1 թուին, կամ էլ՝ ն.թ. 5 թուին (միւս տարիները յարմար չեն մի շարք նկատառումներով եւ շատ են հեռու Յովհաննեսի բերած այլ տուեալներին գոնէ մօտ լինելուց): Այս երկու թուերից եւ ոչ մէկը լրիւ

³⁵ Յովհաննես Սարկաւագ, էջ 213:

³⁶ Տես նաև ծանօթ. 28:

³⁷ Դայոց Մեծ թուականի հիմնման հանգամանքների եւ այդ օրացոյցի սկզբի ու բնոյթի մասին մանրամասն տես Գրիգոր Բրուտեան, Օրացոյց Դայոց, Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածին, 1997, էջ 30 - 96:

ներդաշնակ չէ Սարկաւագի տուած միւս թուերին (որոշուած՝ ժամանակագրական զանազան տուեայներով): Ամեն դէպքում, սրանք ամենամօտն են այդ թուերին: Այս երկու թուերից «եւն ու մէկը ընտրելուն» օգնում է Սարկաւագի մի այլ՝ յոյժ ուշագրաւ տեղեկութիւնը. «Լինի ի ծննդեանն Քրիստոսի հայոց թուականն ԾԸ(508) և հոռովն՝ ՍԶ(280)»³⁸:

Հարկաւ, այստեղ տրուած Հայոց թուականը մեր իմացածը չէ: Մեր իմացած՝ Հռոմի թուականն էլ չի յարմարում աստ տրուածին: Մեր իմացած Հայոց (Մեծ) թուականը սկսում է Փ. 552-ի Յուլիսի 11-ից, կամ Փ. 553-ի Յունուարից: Յիշենք, որ Փ. 560-ին էասեան 500-եակի³⁹ գիւտից յետոյ տոմարագէտների շրջանում շատ տարածուած է եղել ժամանակը 532-ամեակներով դէպի առաջ ու ետ հաշուելը: Ըստ այսմ, թուականները պարբերացուել են 532-ամեայ շրջաններով: Սիւս, հայ տոմարագէտների երկերում էլ պատահում են դէպքեր երբ 532-ամեակներով պարբերացուած է այս կամ այն թուականը: Սրա մի օրինակը ժամանակին տեսել ենք Անանիա Շիրակունու մօտ, երբ իր կազմած ԸԼԲ(532)-ամեայ բոլորակի սկիզբն ու վերջը նա տուել է Աղքսանդրացուց թուականով, որի սկիզբը, սակայն, ետ է տարուած 532-ամեայ մի պարբերութեամբ⁴⁰: Ահա, այս նոյնը տեսնում ենք նաեւ Յովհաննէս Սարկաւագի վերոբերեալ թուերի պարագայում: Հայոց թուականն այստեղ կիրառուած է դէպի ետ՝ 532-ամեայ պարբերութիւններով: Այսինքն, Քրիստոսի ծնունդը դրուած է մեր իմացած Հայոց Մեծ թուականի սկզբին նախորդած 532-ամեակներից մէկի 508-րդ տարում: Պարբերաշրջանի տեսողութիւնից հանած 508 տարի՝ կը լինի 24 տարի (532 - 508 = 24): Հայոց թուականի առաջին տարին էլ 552 (կամ՝ ըստ Անանիայի բարեփոխման՝ 553) թիւն է: Դրանից (552-ից) 24 տարի դէպի ետ՝ կը լինի Փ. 528 թիւը, որ մեզ համար բնաւ յարմար չէ: Սրանից էլ 532-ամեայ մի պարբերութիւն դէպի ետ գնալով, գալիս ենք ն.Ք. 5 թուին (Փ. 528 թ. - 532 տարի = - 4 թ.: եւ - 4 թ.⁴¹ = ն.Ք. 5 թ.): Այսինքն, ըստ սրա, Սարկաւագը Քրիստոսի ծնունդը դրել է ն.Ք. 5 թուին: Սա լաւ ներդաշնակում է նաեւ նոյն հեղինակի տուածին, որ ծննդեան օրը եղել է հինգշաբթի: Իրօք, ն.Ք. 5 թ. Յունուարի 6-ը եղել է հինգշաբթի: Նոյն կերպ է եւ Հռոմի 280 թուականը: Սա էլ Հռոմի հիմնադրման թուականն է, հաշուած Հռոմի հիմնադրման երկրորդ հազարամեակի սկզբին (Փ. 248 թուին) նախորդած 532-ամեայ պարբերաշրջանի սկզբից: Իրօք, Փ. 248 թ. - 532 տարի = - 284 թ., որ է ն.Ք. 285 թուականը⁴²: Այստեղից էլ հաշուած 280 թուականը, կը լինի ն.Ք.

³⁸ Յովհաննէս Սարկաւագ, էջ 226:

³⁹ Զինգհարիւրեակ է կոչուել 532 տարիներ պարունակող պարբերաշրջանը: 532 տարի պարբերութեամբ կրկնում են Զատիկները եւ բոլոր միւս շաբթական ու անշաբթ տօները (այդպէս է միայն Յուլեան հին տոմարով, իսկ նոր Գրիգորեան տոմարի համար այդ պարբերաշրջանը կիրառելի չէ): Այս պարբերութիւնը ստացուել է իբր արտադրեալ Լուսնի 19-ամեայ եւ Արեւի 28-ամեայ շրջանների (19 x 28 = 532):

⁴⁰ Այս մասին տես Գր. Բրուտեան, Օրացոյց Հայոց, էջ 33-35:

⁴¹ Բացասական տարեթուեր կիրառում են տարիների այսպէս կոչուած տեխնիկական, կամ աստղագիտական հաշուարկի համակարգում: Այդ տարեհաշիւը պատմական ժամանակագրութեան համակարգից տարբերում է նրանով, որ պատմական համակարգում բացակայում է զրո թուականը եւ ն.Ք. 1 թուին անմիջապէս յաջորդում է Փ. 1 թիւը, մինչդեռ, աստղագիտական համակարգում առկայ է զրո թուականը եւ այստեղ -1 թուից յետոյ 0 թիւն է, եւ ապա նոր՝ Փ. 1 թիւը: Այս է պատճառը, որ այդ համակարգերից մէկից միւսին անցնելիս հարկ է գումարել կամ հանել 1 տարի:

⁴² Տես նախորդ ծանոթագրութիւնը:

5 թիւը, որ համընկնում է Գայոց 508 թուականով ստացուած տարեթուին: Սրան ներդաշնակ են նաեւ անտման օրուայ համար Սարկաւագի յայտնած տուեալները:

Սկրտութեան և յարութեան ժամանակներն էլ տրուած են Սարկաւագ վարդապետի այլ աշխատութիւններում: Այսպէս. «Սեկնութիւն Տումարիս Գայկազնեայ» աշխատութեան մէջ ունենք.

«Արդ՝ ի մկրտութեան տեառն բուն թուականն ՐՆԾ(5450), գնա գշրջանն մնայ 6Լ(130), ած 6Զ(180) հանապազորդն, լինի ՅԺ(310) հոռոմ թուականն, ած ՍԻԸ(228), մնայ վեց հայոց թուականն, լրումն յապրիելի ԺԸ(18) և ԼՅՆԵՐԵԱԿՆ ԵՐԿՈՒ ի նիսան ի ԻԸ և ԼՅՆԵՐԵԱԿՆ հինգ, ի քաղոց երեսուն և ԼՅՆԵՐԵԱԿՆ ԵՐԿՈՒ և աւրն հինգշաբթ:

Ի խաչելութեանն աստուածն բանի ի բուն թուականն 6ԼԳ(133), հոռոմն ՅԺԳ(313), հայն հինգ, խաչելութիւնն յապրիել ԺԵ.Ն և ԼՅՆԵՐԵԱԿՆ վեց, ի նիսան ի ԻԵ.Ն և ԼՅՆԵՐԵԱԿՆ ԵՐԿՈՒ, ի քաղոց ԻԸ, և ԼՅՆԵՐԵԱԿՆ հինգ և աւրն ուրբաթ, որ յաւետարանն գրեալ է...»⁴³:

Այս շարադրանքից հետեւում է, որ Սարկաւագը Յիսուսի մկրտութիւնը դնում է Գայոց 6 թուականին, իսկ խաչելութիւնը՝ 9-ին: Այստեղ եւս, ինչպէս վերը բերուած օրինակում, *Գայոց թուական* ասուածը Գայոց Սեծ թուականն է, միայն՝ 532-ամեակներով պարբերացուած ու դէպի ետ կիրառուած: Ըստ այդպիսի Գայոց թուականի, Քրիստոսի ծնունդը 508 թուին էր դրել Սարկաւագը (տե՛ս վերը): Գայոց 6 թուականը կը լինի սրա յաջորդ 532-ամեակում՝ ծննդեան տարուց՝ 508-ից 30 տարի անց (508 + 30 = 532 = 6): Իսկ 9 թիւը կը լինի ծնունդից 33 տարի անց (508 + 33 = 532 = 9): Փոկչական թուականով կը լինի (ըստ Սարկաւագի) մկրտութիւնը՝ Փ. 26 թ., իսկ խաչելութիւնը՝ Փ. 29 թ.: Խաչելութեան օրուայ համար Սարկաւագ վարդապետը տալիս է. «խաչելութիւնն յապրիել ԺԵ.Ն... և աւրն ուրբաթ»: Լուսնի աւագ լրումն էլ հենց Ապրիլի 15-ին է, և իրօք, ըստ Յովհաննէսի կազմած ՇԼԲ բոլորակի, Գայոց 9(Թ) թուականի աւագ լրումը Ապրիլի 15(ԺԵ)-ին է⁴⁴: Ըստ այսմ էլ կը լինի յարութիւնը՝ Ապրիլի 17-ին կիրակի: Եւ իրօք, Փ. 29 թուի Ապրիլի 17-ը իսկապէս եղել է կիրակի, իսկ նոյն ամսի 15-ը՝ ուրբաթ:

Գալով մկրտութեան ժամանակին (օրուան), այս մասին էլ Սարկաւագ վարդապետից ունենք. «... և գտանել զաւր ծննդեանն հինգշաբթոյ թուեա Լ(30) գիր և գտանն զաւր մկրտութեանն կիրակէ»⁴⁵: Այստեղ մկրտութեան ամսաթիւը յատուկ չի նշուած, բայց մինչ այդ հեղինակը խօսում է ծննդեան տարուայ, ամսաթիւի եւ օրուայ մասին, որից և տրամաբանօրէն բղխում է, որ մկրտութեան ամսաթիւն էլ համարում է նոյնը, ինչ և ծննդեանը, իսկ 30 թիւ հանել է տալիս, զի այդքան է համարում Յիսուսի տարիքը մկրտութեան ժամանակ: Ըստ այսմ, ստացւում է, որ Յովհաննէս Սարկաւագը Յիսուսի մկրտութիւնը դնում է Փ. 26 թ. Յունուարի 6-ին՝ կիրակի: Եւ իրօք, Փ. 26 թ. Յունուարի 6-ը եղել է կիրակի:

Սարկաւագ վարդապետի աշխատութիւններում այլ տեղեկութիւններ եւս կան, որոնք այս, կամ այն կերպ կարող են օգտագործուել Քրիստոսի ծննդեան ժամանակի ճշդման համար, սակայն գոհանանք այսքանով, ամփոփելով, որ ըստ Յովհ. Սարկաւագի, Քրիստոսի ծնունդը եղել է Ը.Ք. 5 թ. Յունուարի 6-ին՝ հինգշաբթի, անտուճն էլ դրանից առաջ՝ Ը.Ք. 6 թ. Ապրիլի 7-ին՝ չորեքշաբթի.

⁴³ Տես Յովհաննէս Սարկաւագ, էջ 234:

⁴⁴ Տես Յովհաննէս Սարկաւագ, էջ 191:

⁴⁵ Յովհ. Սարկաւագ, էջ 233:

մկրտութիւնը՝ 30 տարի անց՝ Փ. 26 թ. Յունուարի 6-ին կիրակի, և խաչելութիւնն էլ՝ մկրտութիւնից 3 տարի անց՝ Փ. 29 թ. Ապրիլի 15-ին ուրբաթ (յայտութիւնն էլ՝ Ապրիլի 17-ին կիրակի):

Ուշագուտ եմ նաեւ Սարկաւազի ականաւոր աշակերտի՝ Սամուէլ Անեցու տուեալները:

Չանց առնելով մեքեբումները (տեղի սղութեան պատճառով), նշենք, որ Սամուէլ քահանան Յիսուսի ծնունդը դնում է Օգոստոսի 42-րդ տարում եւ Դեբոդդէսի 32-րդում: Դեբոդդէսի մահը դնում է Քրիստոսի 6 թուին եւ նոյն տարում էլ՝ Դեբոդդէս, Լուսիաս, Փիլիպպոս եւ Անթիպատրոս չորրորդապետների իշխանութեան սկիզբը: 15 թուին դնում է Օգոստոսի մահը եւ 16-ին՝ Տիբերիոսի գահակալման սկիզբը: 30-ին դնում է Յիսուսի մկրտութիւնը՝ Տիբերիոսի 15-րդ տարում, եւ Պիղատոսի կուսակալութեան սկիզբը, իսկ Տիբեռիոսի 19-րդում՝ չարչարանքն ու յարութիւնը⁴⁶: Ստացւում է, որ ըստ հռոմէական կայսրերի, Սամուէլ քահանան Յիսուսի ծնունդը դնում է Ն.Ք. 2 թուին, մկրտութիւնը՝ Փ. 28-ին, իսկ յարութիւնը՝ Փ. 32-ին: Սիւս կողմից էլ, ըստ Դեբոդդէսի մահուան տարուայ՝ Յիսուսի ծնունդը պիտի եղած լինի Ն.Ք. 9 թուին (Դեբոդդէսի մահը՝ Ն.Ք. 4-ին = Յիսուսի 6): Ըստ Պիղատոսի տարիների էլ (Յիսուսի 30 = Փ. 26թ. Պիղատոսի 1-ին), Յիսուսի ծնունդը կը լինի Ն.Ք. 4-ին:

Այսինքն, Սամուէլ Անեցու մօտ էլ Յիսուսի ծնունդը դրուած է Ն.Ք. 9, Ն.Ք. 4, կամ Ն.Ք. 2 թթ. (կախուած նրանից, թէ ինչ ժամանակագրական համակարգով է տրուած): Քանի որ այստեղ յաւելեալ տուեալներ չունենք (ինչպէս Շիրակունու եւ Սարկաւազի պարագայում), ուստի եւ չենք կարող միարժեք ճշդել, թէ այս տարիներից որն է Սամուէլ քահանան համարել Քրիստոսի ծննդեան բուն տարին⁴⁷:

Կարելի է այստեղ բերել նաեւ այլ հայ մատենագիրների (Սխիթար Այրիվանեցու, Յակոբ Դրիմեցու եւ այլոց) տուեալները, սակայն սահմանափակուենք այսքանով, աւելացնենք միայն Ս. Խորենացու նորագիտ չորրորդ գրքի (ժամանակագրութեան) տուեալները:

«Եւ ի ծննդեմն Քրիստոսի, մինչեւ ի չարչարանք նորին՝ անց ԼԲ»⁴⁸: Նոյն տեղում կայ նաեւ. «Օճանի Փրկիչն մեր եւ Տէր ի Խ երորդ երկրորդ ամի Աւգոստեայ. եւ թագաւորէ հրեից Դեբոդդէս՝ ամս ԼԵ, յորոյ Լ եւ Բ ամի թագաւորութեանն ծնանի ի Բթղէմ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս: ... սկսեալ զքարոզելն ի ժն ամի Տիբերի կայսեր, Յիսուս ւածեալն աստուծոյ ... զայ ի չարչարանսն յիննուտասաներորդ ամի թագաւորութեանն Տիբերի: ... ըստ վկայութեան Յովհաննու անետարանչի»⁴⁹, որ յետ եժ երորդ ամին Տիբերի

⁴⁶ Տես Սամուէլ Անեցի, էջ 52-53:

⁴⁷ Կարելի է թերեւս միայն զանց առնել ըստ Դեբոդդէսի ստացուած տարին, քանի որ, ինչպէս երեւում է համեմատութիւններից, Դեբոդդէսի ժամանակուայ համար հայ եեղինակների օգտագործած տուեալները նապէս տարբեր են այսօր նրա համար ընդունուած թուականներից: Այս մասին տես նաեւ ստորեւ:

⁴⁸ Տես Արտաշէս Սաթեւոսեան, Սովսես խորենացու «Գայոց Պատմութեան» չորրորդ գիրքը, Երեւան, 1995, էջ 136:

⁴⁹ Յովհաննէս անետարանչից մեզ հասած կանոնական գրքերի (Աւետարանի, Յայտնութեան և Թղթերի) ներկայ տարբերակում այսպիսի վկայութիւն չկայ: Ներկայումս այդ վկայութիւնը միայն Դուկասի անետարանում է: Դճարաւոր է, Խորենացու ձեռքին եղել է Յովհաննու Աւետարանի, կամ միւս գրքերից ինչ որ մէկի մի այլ տարբերակ, կամ Յովհաննու անուամբ մի այլ յօրինուածք, որ պարունակել է նաեւ յիշեալ վկայութիւնը: Չի բացառուում նաեւ, որ այստեղ պարզ շփոթութիւն է:

կայսեր, երեքամեայ ժամանակս վարդապետութեան նորա լիալ վկայե՛»⁵⁰: Քիչ անց էլ՝ «Տիբերիոս՝ ամս ԻԳ ... Ի ժԸ ամի տերութեան սորա չարչարեցաւ Քրիստոս»⁵¹: Ընդհանրապէս, Տիբերիոսի 18-րդը անելի ճիշդ է, եթէ նկատի ունենանք, որ Տիբերիոսի 15-րդից հաշուած 3 տարի կը լինի 18-րդը, իսկ ըստ նոյն աղբիւրի, Յիսուս քարոզել է միայն 3 տարի (տես վերը): Այս տուեալներն ի մի բերելով, ստանում ենք, որ ըստ Մովսէս Խորենացու ժամանակագրութեան, Քրիստոսի ծնունդը Ն.Ձ. 2 թուին է (Օգոստոսի 42-րդ տարին), մկրտութիւնը՝ Փ. 28 թուին (Տիբերիոսի 15-րդը), իսկ չարչարանքն էլ՝ երեք տարի անց՝ Փ. 31-ին (Տիբերիոսի 18-րդը): Գալով Չերովդէսի տարիներին, պետք է ընդունենք, որ ինչպէս այս ժամանակագրութեան հեղինակը, այնպէս էլ միւս հայ մատենագիրները Չերովդէսի ժամանակի համար ունեցել են տուեալներ, որոնք եապէս տարբեր են այսօր ընդունուածից⁵²: Այնպէս որ, Չերովդէսի տարիներով ստացուած ժամանակը այստեղ հաշուի չենք առնի: Այժմ աղիւսակի տեսքով ի մի բերենք այն, ինչ ստացանք:

հեղինակ	Յիսուսի ծնունդը	մկրտութիւնը	յարութիւնը
Մովսէս Խորենացի	Ն.Ձ. 2 թ.	Փ. 28 թ.	Փ. 31 թ.
Անանիա Շիրակունի	Ն.Ձ. 3թ. Յունուա րի 6 կիրակի	Փ. 28թ. Յունուարի 6 երեքշաբթի	Փ. 31թ. Մարտի 25 կիրակի
Յովհ. Սարկաւազ	Ն.Ձ. 5թ. Յունուա րի 6 հինգշաբթի	Փ. 26թ. Յունուարի 6 կիրակի	Փ. 29թ. Ապրիլի 17 կիրակի
Ասողկ	Ն.Ձ. 2 թ.	-	-
Սամուէլ Անեցի	Ն.Ձ. 2 թ., կամ Ն.Ձ. 4 թ.	Փ. 28 թ.	Փ. 32 թ.

Աղիւսակից տեսնում ենք, որ միասնականութիւն կայ միայն մկրտութեան թուականի հարցում (եւ բնական էլ է, զի դա զախիս է Ղուկասի անետարանի խիստ որոշակի տուեալից (Տիբերիոսի 15-րդ տարին), որ հիմք են ընդունել մեր համարեա բոլոր հեղինակները): Դեռ այստեղ էլ իր ընդունած թուականով միւսներից երկու տարով զատուում է Սարկաւազ վարդապետը: Համեմատաբար համասեռ է (չհաշուած Սարկաւազի շեղումը) նաեւ յարութեան ժամանակը (Փ. 31 թ.): Այս պարագայում կարող ենք նոյնիսկ մտածել, որ դիտուող մէկ տարուայ տարբերութիւնը (31, կամ 32 թթ.) կարող է արդիւնք լինել վրիպակի (Տիբերիոսի 18-րդը շփոթմամբ դարձել է 19-րդ. ժԸ-ը ժԹ): Սա այնքան էլ անհաւանական չէ, նկատի ունեալով Ղ Լ Թ գրերի որոշ նմանութիւնը: Այսինքն, այս ենթադրութեամբ, կարող ենք համարել, որ այս կետում եւս Սարկաւազից զատ միւս բոլորի մօտ նոյն թուականն է՝ Փ. 31 թ.:

Գալով ծննդեան թուականին, այստեղ ունենք թուականների բաւական լուրջ տարամիտում: Տարբեր հեղինակների մօտ Քրիստոսի ծնունդը դրուած է Ն.Ձ. 5-ից Ն.Ձ. 2 թթ. միջակայքում: Այսինքն, Յիսուսի մկրտութեան եւ յարութեան համար հայ հեղինակները հիմք են ընդունել անետարանական տուեալները՝ Տիբերիոսի 15-րդ տարին եւ եռամեայ քարոզութիւնը, որով եւ ստացուել է թուականների համասեռութիւն: Իսկ ծննդեան ժամանակը որոշելիս առաջնորդուել են տարբեր ելակէտային դրոյթներով, որով եւ ստացել են տարբեր թուականներ:

⁵⁰ Նոյն տեղում էջ 137:
⁵¹ Նոյն տեղում էջ 138:
⁵² Տես նաեւ ծանօթ. 47:

Ամեն դեպքում յստակ է մի բան. որ հայ հեղինակները Յիսուսի տարիքը խաչելության ժամանակ համարել են ոչ պակաս 33-ից⁵³: Ի դեպ, սրանով էլ եապես տարբերում են հայկական քրիստոնեական թուականները Ղիոնիսիոսի ընդունածից, որում Յիսուսի տարիքը, փաստօրէն, ակամայ ընդունուել էր 31: Կարելի է, նույնիսկ հենց սա համարել պատճառը, որ հայկական քրիստոնեական թուականը երկու տարով անելի է ներկայումս ընդունուած Փրկչական (Ղիոնիսիոսի) թուականից: Սակայն սա հարցի պատասխանն է միայն առաջին (նոտաւորութեամբ: Եզգրիտ պատասխանն այն է, որ տարբեր հայ հեղինակներ տարբեր թուականներ են ընդունել Յիսուսի ծննդեան համար, որով եւ նրանց կազմած ժամանակագրութիւնները տարբերուել են իրարից: Սակայն, քանի որ ողանք բոլորն էլ կոչուել են նոյն կերպ (Քրիստոսի ծննդից), տեղիք են տուել հետագայ շփոթութիւնների, եւ այդ կերպ առաջացել են ժամանակագրական ցուցակներ՝ իրար չնեղաշնակող տարիներով:

Սա նշանակում է, որ հայկական աղբիւրներում հանդիպող քրիստոնեական թուականի հետ գործ ունենալիս հարկ է ցուցաբերել զգուշաւոր մօտեցում եւ ըստ կարելոյն ճշդել Քրիստոսի թուականով տրուած տարիները ժամանակային այլ տուեալներով: Անկասկած է մի բան. որ հայկական քրիստոնեական թուականը միշտ մեծ է մեր ներկայ Փրկչական թուականից: Տարբերութիւնը կարող է լինել 2 կամ անելի տարի: Ինչ վերաբերում է այն դեպքերին, երբ հայկական քրիստոնեական թուականը Փրկչականից մեծ է ընդամենը 1 տարով, ապա այս դեպքերում հնարաւոր է երկու տարբերակ. կամ ժամանակագրական շփոթութիւն, վրիպակ, եւ կամ էլ կարելի է մտածել, որ սոյն դեպքում Քրիստոսի ծնունդի փոխարէն նկատի է առնուած մարդեղութիւնը՝ անտումը, որ ծննդից ինն ամիս առաջ լինելով, ընկնում է դրա նախորդ տարուայ մէջ, դրանով եւ՝ մի տարով (դեպի մեզ) տեղափոխելով ծննդեան ժամանակը:

53 Ամենաուշ թուականը Յիսուսի ծննդեան ըստ հայ մատենագիրների Ե.Ք. 2 թին է: Այս թուից մինչեւ խաչելութիւնը Փ. 31-ին լինում է 32 տարի, որ նշանակում է, թէ դա Յիսուսի ծննդեան 33-րդ տարին է: